

Školská správa a její reformy

J. Hanzal: *Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775-1848.* SAP 26, 1976, s. 221-260

Radek Váša

- Před Marií Terezií (MT) školství v rukách církve, stát se nezajímá o vzdělání poddaných
  - Výjimka – předbělohorská doba (rozvoj městských škol)
- Cíle reformy MT a J. II.
  - podřídí školství zájmům a potřebám osvícenského a absolutistického státu
  - vyjmout školství z rukou církve
- (počátek 18. stol. – snaha o reformu univerzit
  - později zásahy do gymnázií
  - nižší školství zůstávalo stranou)
- zásadnější změny ve školství od 70. let 18. stol.
  - snaha dostat školství do popředí, vzdělání => vzdělání občané => dobrý stát
- po celé monarchii se objevují mluvčí progresivních myšlenek
  - **Josef von Sonnenfels**
    - Ideový mluvčí nových proudů
    - Propagoval názor, že by panovnice měla vzít péči o školství do svých rukou + státu náleží starost o vzdělání a výchovu poddaných)
  - **Karel Heinrich Seibt**
    - První laik na Pražské filozofické fakultě
- Do Vídně se dostaly hlasy volající po reformě školství
  - 1768 - MT pověřila kancléře Rudolfa Chotka prověřením nižšího školství v monarchii
- **Johann Ignaz von Felbiger** – pověřen MT připravit školskou reformu
- 6. 12. 1774 – Všeobecný školský řád
  - Zavádí povinnou školní docházku
  - Stanovuje pevný systém a organizaci v nižším školství
  - Vstoupil v platnost na poč. r. 1775 pro všechny země habsburské monarchie
- Správní aparát:
  - 1. studijní dvorská komise ve Vídni, 2. komise normálních škol v Praze (při zemském guberniu, tzv. zemská školní komise), 3. krajští školní komisaři, 4. vikariáty
- Zemská školní komise
  - V čele hrabě Clary-Aldringen
  - 2 referáty
    - Pro gymnázia (v čele K. H. Seibt)
    - Pro základní školství (triviální, hlavní a normální školy, v čele Ferdinand Kindermann)
    - Komisi přímo podřízená normální škola v Praze na Malé Straně
      - Vzor ostatním školám v Čechách
      - Při této škole zřízena tzv. preparanda (kurs pro vzdělání učitelů, přezkušování starších učitelů)
  - Snaha prosadit povinnou školní docházku
  - Více pozornosti na nižší školství

- Referát pro gymnázia se 1780 osamostatnil => gymnazijní a studijní komise při českém guberniu
  - Výkonný a řídicí orgán – 2 guberniální radové (pověřeni inspekcemi nad gymnázii)
- Nižší školství třeba budovat od základu
- Krajský školní komisař
  - Direktor všech gymnázií v kraji (gymnázia mu přímo podléhala)
  - Jeho zástupci ve školách – prefekti (fakticky spravují školu)
  - Krom něj do správy gymnázia nezasahoval žádný jiný státní ani církevní orgán
- Nejnižší školská jednotka – vikariát (církv. orgán)
  - Do správy školy zasahovali:
    - Místní duchovní – farář, děkan (vyučují náboženství)
    - Městské správy, vrchnostenské úřady – finanční a hmotné příspěvky škole => považovali se za kompetentní zasahovat do správy školy
- 1784 – správní změna v řízení školství
  - komise normálních škol přejmenovaná na vrchní školní ředitelství
    - funguje v širším rámci gubernia, ne jako jeden z jeho referátů
    - samostatná odborná správa fungující nezávisle na guberniálních úřadech
    - úkol = zřízení nižšího školství a gymnázií
      - zabývalo se hl. triviálkami a hlavními školami
- po smrti Josefa II.
  - odpor proti příliš centralistickým úpravám omezující místní a zemskou autonomii
- Leopold II. - uvolnění
  - => 1792 – vznik „studijního konsensu“
    - Měl nahradit fakultní direktoriáty a oddělení pro správu gymnázií při vrchním školním ředitelství
    - Měl se stát vrcholným školským úřadem v zemi
    - V čele rektor pražské univerzity, dále zástupci této univerzity, gymnázií a hlavních škol
    - Hájil zájmy Čech proti vídeňským centralizačním tendencím
  - Další novinky – profesorská shromáždění
    - Znalý problematiku své školy a mohly ji tak obhajovat a prezentovat
- Po Leopoldovi František (1. pol. 19. stol.)
  - Strach ze všeho revolučního a nového, silný byrokratismus a centralismus, opětovný vliv církve na vnitřní život škol
    - 1802 – zrušen studijní konses, místo něj vznikly direktoriáty (existovaly již dříve, ale měly úlohu progresivního a osvícenského aparátu)
      - Direktoriáty gymnazijní, filosofické, právnické lékařské a teologické – podřízeny guberniu
      - Měly potlačovat svobodomyšlné ideje
      - Studijní direktoriáti jmenováni panovníkem
- 1805 – všeobecný školský zákon
  - Trojstupňová soustava škol

- Umožňoval zvýšit počet hlavních škol a jejich tříd ve městech
- Školství v rukou státních úřadů X církvi se povoloval / nařizoval dohled nad školstvím
- Vrchní školské ředitelství (řídil nižší školství) přeměněno na vrchní dozor nad školami => přímější řízení škol guberniem
- Nižší správní složky ve školství stejné jako dřív (vikariáty / děkanství, krajské úřady
- Církev zajišťuje vzdělání, světské úřady zajišťují materiální a finanční zajištění
- (Nekatolické školy podléhali dozoru svých církevních představených (pastoři a senioři evangelických sborů předkládali zprávy o školách svému superintendentovi a ten je překládal guberniu))
- 1773 – zrušen jezuitský řád
  - Pro správu majetku zrušeného řádu vytvořen tzv. studijní fond, který měl být zdrojem financí pro školské reformy za MT a J. II. a hospodářské zajištění škol
    - Součástí českého gubernia
    - v čele guberniální rada (přerozdělování finančních prostředků a starost o školní tiskárnu, vydávání knih a pomůcek
    - 1796 – rozhodnuto fond zrušit
      - Finanční záležitosti přeneseny na státní pokladny
      - Dozor nad tiskárnami učebnic a jinými provozními věcmi kol předány vrchnímu školnímu ředitelství
- Vrcholné řízení škol v celé monarchii svěřeno Studijní dvorské komisi ve Vídni
- O školství v jednotlivých zemích se starala zemská gubernia
  - Podléhali jim krajsí komisaři
  - Vrchní dozor nad školami (nižšími) byl součástí gubernia
  - Fakulty a gymnázia odpovídali přísl. Ředitelstvím (direktoriátům)
  - Círk. dohled – na církevní úřady (vikariáty, konzistoře, ...)
- 1. pol. 19. stol. – školská správa stabilizovaná
- Centralizace a byrokratizace sice poskytovala stabilitu školství, ale brzdila jeho vývoj (individuální a skupinové iniciativy, ...)

Nižší školy v období reforem

- Rozvoj manufaktur a růst počtu obyvatel => nedostatky ve školství
- Rostla idea vzdělaných poddaných (venkovského i městského lidu)
- 1774 – Všeobecný školský řád
  - Preambule: „vzdělání mládeže obojího pohlaví je nejdůležitějším základem opravdového blaha národů a celý život člověka je závislý na dobrém vzdělání a výchově v jeho raném věku...“
  - Zákon má 2 části – veřejné a soukromé školy
  - Povinná škol. Docházka 6-12 let
  - Trojstupňová soustava škol
    - Triviální školy (menší města a vesnice se sídlem farního kostela, náboženství, čtení, psaní, počty)
    - Hlavní (městské) školy (větší města, 3-4 učitelé a katecheta, trivium, náb., základy latiny, zeměpisu a dějepisu, pravidla písemného projevu)

- Normální školy (v zemských hlavních městech, 4-5 učitelů a katecheta, latina, matika, dějepis, zeměpis, přírodopis, polní vyměřování, stavebnictví, mechanika, kreslení)
    - Tam kde k tomu byly podmínky, byly u hlavních škol zřizovány dívčí školy (základní vzdělání + ruční práce)
  - Důraz na systematické sledování žáků (chování, prospěch)
  - Předpoklad 1 učitel – všechny předměty
  - Ústup od krutých tělesných trestů
    - Trest volit přiměřeně situaci a viníkovi, soukromě, nepranýřovat
  - Učitelé na soukromých školách zkoušeni na školách hlavních a normálních => částečná státní kontrola nad soukromým školstvím
  - Dostatek pedagogů ze zrušeného jezuitského řádu + dobrá síť škol u nás
- V čele zemské školní komise v Praze – Karel Clary Aldringen
  - Referent pro gymnázia – K. H. Seibt
  - Referent pro normální školy – F. Kindermann
    - Novinka – industriální školy = školy v nichž se podle místních poměrů zaváděly předměty související s místním průmyslem nebo zemědělstvím
- Konec 18. stol. – rozvoj školství
  - Důkazem je rostoucí počet nových škol, růst učitelského stavu a materiální péče o školy
    - Nejprudší rozvoj 1775-1787, počet škol se zvýšil z 1249 na 1994
    - Z počátku problémy se školní docházkou (hl. na venkově, kde děti pomáhaly s hospodářstvím) – nutno přesvědčovat rodiče o významu vzdělání
- 1790 – F. Kindermann vypracoval zprávu o stavu českého školství
  - Zjistil, že ještě nejsou školy tam, kde by měly být (tam kde jsou kostely a kaplanství, tam kde je v okolí půl hodiny vzdáleném 90-100 dětí ve věku 6-12 let)
  - => nutno vystavět nové školy
    - Vrchnost měla poskytnout materiál, obce řemeslníky a potahy, kostelní patron nezbytné finanční náklady
    - Upozorňoval, že je nutné zajistit byt pro učitele a školné pro chudé děti, asistenty učitelů pro školách s více než 50 dětmi
- Konec 18. a začátek 19. stol. – málo událostí, spíše běžná všední práce
- Vizitace a hodnocení kantorů
- Velká pozornost školství na konci 18. stol. – sever Čech – hospodářsky nejrozvinutější (např. Litoměřicko – i 100% docházka) – větší pozornost než v ostatních krajích
- 1805 – všeobecný školský zákon
  - Krok zpět od reforem MT a J. II.
  - Autoři vychází z nerovnosti lidí a záměrně vytváří překážky pro vzdělání nejnižších tříd společnosti
  - Podřídil školy soustavnému církevnímu dohledu
- Hl. pedagogické zásady, školní teorie a praxe vycházela z období josefinismu
  - Bylo zde mnoho dobrých pedagogů, ale žádná výraznější myslitelská osobnost
- Aleš Pařízek

- Vynikající pedagog
- Autor spisu O pravém způsobu cvičení mládeže ve školách českých
- Pro pěstování rozumu (ne jen paměti)
- Poč. 19. stol. nárůst počtu škol, pedagogů, žáků
  - Ne už charakter skoku, ale pozvolný
  - Nárůst hlavně triviálních vesnických škol
  - Z učitelů se stává určitá sociální vrstva
    - Učitel nadále v závislosti na církevních, vrchnostenských a obecních správních činitelích, kteří posuzují práci učitele
  - Nej hustší síť škol byla v Hradeckém a Litoměřickém kraji
- 1811 – rakouský finanční bankrot
  - Platy učitelů neodpovídali zdražení => bída učitelů

Gymnázia

- Mají u nás dlouhou tradici, jejich vývoj a vznik souvisí s působením zvláště jezuitským řádem
  - Od konce 16. stol. vznikají jezuitská venkovská gymnázia, byla vždy součástí řádové koleje
    - Nejstarší taková škola je v Jindřichově Hradci založená r. 1595 Adamem II. z Hradce
    - 1624 – s podporou Albrechta z Valdštejna vzniklo v Jičíně jezuitské gymnázium
  - Zakládají i další řády (piaristé, benediktini, augustiniáni, ...)
- Největší zásluhy o budování českých gymnázií si získali piaristé
  - Do Čech přišli z Moravy
  - První školu pro ně zřídila majitelka litomyšlského panství Frebonie z Pernštejna r. 1640
- V 17. stol. získávali piaristé pověst dobrých pedagogů a byli žádanější než jezuité na nově vznikajících gymnáziích
- Piaristické školy byly řízeny podle jednotného organizačního a učebního plánu
  - Odpovídaly řádovému provinciálovi
  - Nejvyšším představeným školy = rektor koleje
    - Jemu byl podřízen správce gymnázia – prefekt
  - Převážně 5třídní školy
    - 3 gramatikální – zaměření na výuku latinské gramatiky
    - 2 navazující humanitní – čtení klasických autorů, rétorika, styl
- Tereziánské reformy si vyžadovali změny namířené proti jezuitům, kteří se k nim nestavěli příznivě
  - Noví profesori měli znát základy latiny, němčinu, studenti se neměli látku drtit nazpaměť a zahlcovat se tak, látka se měla rozhojňovat (+matika, zeměpis)
  - Několik lidí se ujímalo reformy gymnázií
    - 1775 se toho úkolu chopil piarista Gratian Marx
      - Připravil návrh na zřízení gymnázií ve všech zemích monarchie - přijat
      - Gymnázia mají být pro ty co chtějí pokračovat ve vzdělání a dále vstoupit do státní služby

- G. Měla být mezistupněm mezi nižšími a vysokými školami, 5třídní se zaměřením hlavně na klasické jazyky
- K. H. Seibt (referent zemské školní komise pro gymnázia)
  - Spravoval jezuitská gymnázia
  - Piaristická gymnázia byla vyňata ze státní správy
  - Upozorňoval na nutnost jednotné organizace, aby měla gymnázia podobnou úroveň
- Začátek 80. let. 18. stol. – gymnázia považována za příliš literární
  - Návrhy na jejich zrušení, jejich úlohu měli převzít školy hlavní
  - Pokles počtu gymnázií
- Období vlády MT a J. II. – byrokratický centralismus
  - Snaha řídit vše jednotně
  - Omezoval svobodu a individuálnost učitelských sborů a profesorů
- 1790 – Leopold II. na trůnu
  - Uvolnění dosavadního systému
  - Více odpovědnosti a prostoru zemským orgánům
- Vznik studijního konsensu
- Nižší řídicí a poradní správní funkci ve školství zastávaly tzv. profesorské hromady
  - Předsedal prefekt gymnázia
  - Všechny zásadní otázky učební, provozní, stipendijní, výchovné, ...
- Větší svoboda a pravomoc profesorských sborů měly příznivý vliv na úroveň učitelů a život na škole
- Tyto autonomní tendence vyvolaly nevoli ve Vídni
  - Škola má vychovávat poslušné občany, svoboda to jen kazí
  - Regresivní snahy
    - Vytvoření komise pro revizi všech studijních řádů (1795)
      - V čele kancléř K. H. Rottenhan
      - Vypracovala Plán budoucího zřízení a správy všeho německého školství (vstoupil v platnost 1805)
- 1802 zrušen studijní konsens
- Vše se vrátilo ke staré správě/ starému školskému systému
  - V čele rak. Školství – studijní dvorská komise
  - V zemích monarchie řídily školství gubernia
    - Podléhaly jim direktoriáty fakult a gymnázií (tam kde byla univerzita) a krajské úřady přímo řídicí gymnázia v obvodu kraje
- 1808 – gymnazijní kodex
  - Zavádí 6třídní střední školy
    - 4 třídy gramatikální a 2 třídy humanitní
- Nově budovány nebo obnovovány knihovny pro další vzdělávání žáků i profesorů
- Poč. 18. stol. – utváří se skupina středoškolských profesorů vymaňujících se ze závislosti na církvi a jejich institucích
  - Ze škol odcházeli někteří řádový učitelé
- Stát neměl finance na zřizování nových škol a růst mladých schopných profesorů
  - Nerostl počet studentů => úřady a podniky pocíťovali nedostatek kvalifikovaných lidí => opět tendence zřizovat nové a obnovovat zaniklé školy
  - => vznik sítě gymnázií v Čechách, která zde zůstala až do let 1848/9

- Snaha přizpůsobit gymnázia rozmachu vědy a techniky
- Na stará řádová filosofická studia navazovala lycea (tam kde byly university, funkci lyceí zastávaly 3leté filosofické fakulty)
  - Lycea – 2 roky
  - Náboženství filosofie matematika, fyzika a všeobecné dějiny
  - Věnovaly matematice a přírodním vědám větší pozornost než gymnázia
- Pro lepší kontakt žák-učitel se znovu zavedl (po 1818) starý systém, kdy jeden učitel učil všechny předměty (krom náboženství)
  - Na druhé straně bránil specializaci profesorů
- Velký počet gymnázií (nejvyšší v monarchii) se nelíbil ve Vídni
  - Od 20. let návrhy některá zrušit – spíše jako snaha omezit české vyšší školství
  - Proti tomu vystupovala některá města
- Žáci a profesori
  - Zpočátku převládají řádoví profesori, později světští z FF v Praze
  - Trestání žáků
    - Omezit tělesné tresty, pranýřování, volit trest úměrný k povaze žáka, ...
- 1. pol. 19. stol. opětovný růst č. gymnázií a zvýšení počtu žáků, o vzdělání svých dětí jevíly zájem i venkovští obyvatelé
  - Po 1781 příliv vesnické mládeže
  - Ve školách poměrně velké procento mládeže z řemeslnických rodin
- Vznik reálných škol v předbřeznové době
  - Vznik s rozvojem průmyslu, zemědělství a obchodu, který si vynucoval změnu školství
  - Vzešly z podnětu a peněz církevních činitelů
  - Gymnázia a hlavní školy s přírodovědnými a technickými předměty
  - Pedagogové piaristé (zvláště ti, znalí matematiky a přírodních oborů)
  - Pozornost věnována matice, fyzice, chemii, technickým a ekonomickým předmětům,...

Reformy vysokých škol

- z dosud samostatné a převážně samosprávně se spravujících institucí se stal jednotný útvar spravující se stejnými správními a právními normami ve všech zemích (centralistické tendence => omezení autonomie UNI. A prosazení státní moci)
- u nás pouze UK, UNI v Olomouci a Pražská polytechnika
- 1752 – zřízení úřad studijních direktorů (bezprostřední státní dozor na fakultách)
  - Nejdříve na FF a teologických fakultách.
  - 1754 na právnické a lékařské fakultě
  - Předsedali všem zkouškám, posuzovali doktorské teze, řídili studijní a odborné záležitosti
  - Vlastní, vnitřní a méně důležitá správa zůstala rektorům, akademickému senátu a děkanům
- Studijní komise při guberniu (direktoři členy) => 1784 zrušena (direktoři přímo pod guberniem)
- 1784
  - Bylo zrušeno zvláštní univerzitní soudnictví
  - Soudní pravomoc nad členy univerzity byla přenesena na Pr. Magistrát

- Latina nebyla vyučovacím jazykem (nahrazena němčinou)
- Jistý návrat k samosprávě za Leopolda II.
  - Studijní záležitosti řídili fakultní učitelské sbory podřízené studijnímu konsensu (předsedal rektor UNI + volení zástupci fakult, gymnázií a hl. škol)
    - Studijní konsens zrušen Františkem I. 1802
    - Opět studijní direktori, fakulta podléhala státní správě, obnovena doktorská kolegia, děkani, akademický senát a rektor jako druhá samosprávná složka (majetkové záležitosti, provoz a vnitřní život na fakultách)
    - Akademický senát – vrcholný orgán samosprávy (v čele rektor volený každoročně z řad profesorů)
    - Po zrušení konsenzu snaha posílit svou funkci přibráním studijních direktorů za členy – nepomohlo
    - Po 1848 – rektorovi přiznáno místo na českém sněmu